

Валентина Мелаш,
Юлія Шишкіна

МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

В статті автори надають інформацію про діючу авторську педтехнологію безперервної екологічної освіти в системі (ЗНК-ВНЗ) та про створення студентської наукової лабораторії «Екологічна освіта для сталого розвитку» при Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Ключові слова: екологічне мислення, педтехнологія безперервної екологічної освіти, навчальні програми, студентська наукова лабораторія «Екологічна освіта для сталого розвитку».

Упродовж тривалого часу історії людство пишалось своїми перемогами над природою. Її ресурси здавались невичерпними, а природні зв'язки вічними і не похитними. Зараз людство змушене переоцінити власне місце і роль у системі природи, бо сучасна екологічна криза, яка його спіткала, виявилася системним явищем нового порядку.

Відсутність знань в умовах, коли людина так чи інакше втручається в усі природні процеси на Землі, але ще не навчилася передбачати наслідки свого впливу, саме небезпека «екологічного безкультур'я» надає підстави стверджувати, що у подоланні екологічної кризи усе більшого значення набуває екологічне мислення, що забезпечує екологічна освіта.

Отже, проблема розвитку екологічної освіти в Україні є надзвичайно складним завданням, яке потребує особливого підходу як з боку освітян, так і з боку державної влади, проте незважаючи на підвищену актуальність, вона не посідає належного місця у загальній системі освіти.

На думку багатьох вчених, зокрема С. І. Дерябо, М. І. Доброхода, М. М. Кисельова, В. С. Крисаченка, Д. С. Лихачова, М. М. Моїсеєва, А. Д. Урсула, М. Ф. Реймерса, А. В. Степанюк [1–3] та інших, людина спроможна протистояти сучасним глобальним проблемам тільки за умов сформованого екоцентричного типу мислення, що орієнтує людину на відповідну екологічну тобто «моральну поведінку» як «зовнішній прояв природовідповідної діяльності людини». Важливе місце у формуванні такої людини займає екологічна освіта. А для здійснення екологічної освіти необхідні компетентні педагоги, які спроможні здійснювати безперервну екологічну освіту.

Мета нашої статті полягає у розробці методичних основ підготовки майбутніх вчителів початкової школи до екологічного мислення, які здатні здійснювати безперервну екологічну освіту.

Для реалізації цієї мети була запропонована педтехнологія безперервної екологічної освіти (автор В. Д. Мелаш) [4]. Її мета: формування екологічної культури в освітній системі (д/с – ЗНК – ВНЗ) на основі наступності і безперервності; організація методичного центру на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; методична підготовка студентів – майбутніх учителів екології; підготовка студентів до просвітницької діяльності; підготовка майбутніх учителів екології до роботи у позашкільних закладах.

В ході досліджень були розроблені екологічні програми для шкіл та позашкільних установ, а також для методичної підготовки майбутніх вчителів екології.

В основі розроблених програм покладені навчальні програми для початкової школи, тому що початкова школа є «маяком» для дошкільнят та пропедевтикою для середньої загальноосвітньої школи [5].

Для методичної підготовки майбутніх вчителів початкових класів в області екологічної освіти, для розвитку їх екологічного мислення підготовлені наступні навчальні програми: «Методика викладання екології» – навчальна дисципліна для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»; «Безперервна екоосвіта» – спецкурс для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»; «Екологічна етика» – спецкурс для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»; «Педтехнологія організації екоосвіти в початковій школі» – спецкурс для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Автор цих програм доцент кафедри початкової освіти, кандидат педагогічних наук В. Д. Мелаш.

В пояснювальній записці програми «Методика викладання екології» визначено, що основною метою дисципліни є формування у майбутніх вчителів знань та умінь з організації та здійснення безперервної послідовної екоосвіти.

Завдання дисципліни включають формування у студентів поняття про сучасні принципи екоосвіти; озброєння їх знаннями та вміннями, необхідними для здійснення додаткової екологічної освіти; розвиток у майбутніх педагогів умінь дослідницької діяльності з методики викладання екології.

Предметом дисципліни є цілі і завдання викладання, зміст освіти, методи і організаційні форми, матеріальна база навчання екології, передовий педагогічний досвід з екоосвіти.

Курс складається з теоретичного та практичного блоків і блоку самостійної роботи. В теоретичному блоці розглядаються цілі та завдання шкільної екологічної освіти, зміст та побудова шкільної екології, методика формування та розвиток екологічних понять, методи навчання екології, засоби навчання та різні форми навчально-виховного процесу, складові матеріальної бази навчання екології, методики ведення факультативних курсів. Практичний блок з шкільного курсу екології передбачає

формування у студентів умінь та навичок з планування та організації навчально-виховного процесу, роботи з методичною літературою, ознайомлення з методикою проведення різних типів та видів уроків, екскурсій та позакласних заходів, дослідницької роботи з екології.

Окремі питання курсу виносяться на самостійне вивчення. Самостійна робота передбачає опанування студентами методики організації підготовки вчителя до навчально-виховного процесу з екології, підбір ними інформаційного матеріалу до проведення уроків з екологічним змістом та розробку активних методів та методичних прийомів.

Викладач визначає завдання для самостійного вивчення, проводить необхідні консультації та контролює виконання студентами самостійної роботи.

Після вивчення цієї дисципліни студент повинен знати: основні етапи і напрямки розвитку екології як науки і як навчального предмету, цілі і завдання екологічної освіти, методику формування і розвитку екологічних понять, методи і засоби навчання екології, методику організації матеріальної бази викладання екології, особливості організації факультативних курсів з екології.

Студент повинен вміти: застосовувати екологічні знання для вирішення навчально-виховних, науково-методичних завдань, враховуючи вікові і соціально-психологічні особливості учнів, проводити навчально-виховну роботу з екології, визначати ступінь і глибину засвоєння учнями екологічного матеріалу, прищеплювати їм навички самостійного поповнення знань, використовувати різноманітні методи і форми викладання екології, виготовляти і застосовувати в навчальній роботі дидактичний матеріал з екології, організовувати і здійснювати краєзнавчу, природоохоронну роботу, використовувати її результати в навчально-виховному процесі.

Велике значення у методичній підготовці майбутніх педагогів займають спецкурси. В пояснювальній записці програми «Безперервна екоосвіта» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» визначено, що основною метою спецкурсу є формування у майбутніх вчителів початкової школи знань та умінь з організації та здійснення безперервної послідовної екоосвіти.

Завдання спецкурсу включають формування у студентів поняття про сучасні принципи екоосвіти; озброєння їх знаннями та уміннями, необхідними для здійснення додаткової екологічної освіти.

Предметом вивчення є зміст екоосвіти, методи і організаційні форми реалізації факультативного курсу «Юний еколог» для молодших школярів.

Спецкурс складається з теоретичного та практичного блоків і блоку самостійної роботи.

В теоретичному блоці формуються поняття про основні завдання Концепції екологічної освіти України, особливості екологічної освіти у початковій школі, а також про зміст та форми організації безперервної

екоосвіти.

В практичному блоці розглядаються цілі та завдання факультативного курсу «Юний еколог», методичний аналіз окремих тем факультативу, а також аналіз програми з природознавства «Я і Україна» (1–4 кл.) та регіональної екологічної програми «Екологія рідного краю» (1–11 кл.).

Окремі питання курсу виносяться на самостійне вивчення. Самостійна робота передбачає опанування студентами методики використання краснавчого матеріалу на факультативному занятті, використання аудіовізуальних засобів навчання, аналізу методичної літератури з екоосвіти та методики організації педагогічного експерименту з вивчення рівня екологічної культури.

Після вивчення спецкурсу студент повинен знати: основні етапи і напрямки розвитку екологічної освіти на Україні, особливості екологічної освіти в початковій школі, зміст безперервної екологічної освіти (зміст і структуру формальної та неформальної екологічної освіти), моделі екологічної освіти, а також форми та методи організації безперервної екологічної освіти молодших школярів.

Студент повинен вміти: застосовувати екологічні знання для вирішення навчально-виховних, науково-методичних завдань, враховуючи вікові і соціально-психологічні особливості учнів, проводити навчально-виховну роботу з екології з молодшими школярами, визначати рівень екологічної культури у учнів початкових класів, організовувати і здійснювати краєзнавчу, природоохоронну роботу.

В пояснювальній записці до програми «Екологічна етика» спецкурса для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», акцентується, що на початку III тисячоліття світове співтовариство дедалі більше переконується – капітал та ресурси – це скороминущі цінності. Абсолютною, універсальною цінністю є Життя. Біосфера – умова існування Життя на Землі, найвища людська цінність.

Метою спецкурсу є інтерактивне засвоєння провідних ідей та концепцій коеволюційної стратегії розвитку людства, набуття глибоких знань та дійсної компетентності у проблемах соціально-природного характеру, формування на цьому підґрунті екологічної культури, необхідної для переосмислення людиною свого місця у світі та вироблення екоетичних норм.

Основне завдання спецкурсу полягає у формуванні коеволюційного мислення та екоетичних цінностей. Важливим завданням спецкурсу є виховання екологічно грамотної особистості, здатної до вирішення проблемних ситуацій у системі «людина – навколишнє середовище», пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю (педтехнологією формування екоетичних понять).

Після вивчення спецкурсу студент повинен знати такі поняття, як екологічна культура, екологічна етика, теорія екологічної етики, етичні

принципи і правила ставлення до природи, екоетичний ідеал, ноосфера, коеволюція.

Студент повинен вміти застосовувати екоетичні поняття про вирішення глобальних та локальних екопроблем людства, здійснювати навчально-виховний процес з екології, враховуючи вікові і соціально-психологічні особливості учнів, визначати рівень екологічної культури на основі сформованості етичних понять.

В пояснювальній записці до програми «Педтехнологія організації екоосвіти в початковій школі» спецкурса, для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», вказано що основною метою спецкурсу є формування у майбутніх вчителів та наукових працівників знань та вмінь з організації педтехнології формування екологічної культури. Завдання спецкурсу включають формування у магістрантів знань про сучасні принципи екологічної освіти, про поняття екологічної культури в системі безперервної, спадкоємної освіти, розвиток умінь дослідницької роботи, з методики викладання екології. Предметом вивчення є принципи екологічної освіти, формування екологічної культури в системі безперервної спадкоємної освіти, педтехнологія складання навчальних програм з екології на різних ступенях навчання, педтехнологія позакласної та позашкільної роботи з екологічного виховання. Спецкурс класично складається з теоретичного та практичного блоків і блоку самостійної роботи. В теоретичному блоці розглядаються: поняття «екологічна культура» – як новий аспект вищої освіти, взаємозв'язок педагогіки і психології, методики викладання природознавства, методики викладання валеології та інших наук при формуванні екологічної культури; специфічні принципи екоосвіти: міждисциплінарність, системність, безперервність вивчення екологічного матеріалу, єдність інтелектуального та емоційних аспектів в діяльності учнів з вивчення та ставлення до навколишнього середовища, взаємозв'язок глобальних та локальних екологічних проблем; педтехнологія складання навчальних програм з екології для різних вікових груп; педтехнологія позакласної та позашкільної роботи з екологічного виховання.

Практичний блок з спецкурсу передбачає: аналіз програм «Я і Україна», «Основи здоров'я», знайомство з методикою роботи в дитячому садку, початковій та середній школі, а також з особливостями проведення позакласної, позашкільної роботи.

Окремі питання курсу виносяться на самостійне позааудиторне вивчення. Самостійна робота передбачає опанування студентами методики організації підготовки викладача до навчально-виховного процесу: підбір інформаційного матеріалу для викладання екології, організація навчально-виховного процесу з екології.

Після вивчення спецкурсу магістранти повинні знати: взаємозв'язок педагогіки, психології, методики викладання природознавства, валеології, інших наук при формуванні екологічної культури; принципи екологічної

освіти; методика формування екологічної культури в системі безперервної, спадкоємної освіти.

Магістранти повинні вміти: застосовувати екологічні знання для складання програм, враховуючи вікові, соціально-психологічні особливості; проводити позакласну, позашкільну роботу з екології; організувати, здійснювати краєзнавчу, природоохоронну роботу та використовувати її результати в навчально-виховному процесі з екології.

Для активізації наукової діяльності студентів в галузі екологічної освіти була створена студентська наукова лабораторія «Екологічна освіта для сталого розвитку» (2010 р.). (Координатори проф. Молодиченко В. В., доц. Мелаш В. Д., Куратори ас. Шишкіна Ю. О., ас. Гнатів О. В., ас. Вахняк Н.В. та інші)

Студенти проводять свої дослідження в різних напрямках: розвиток пізнавального інтересу у дітей (дитячий садок – школа) при вивченні живої природи; морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах; екологічна освіта в контексті толерантності; формування екологічної культури, як сучасної парадигми розвитку соціокультурного та навчально-виховного процесу; екологічна етика, як антропологічний орієнтир для людини ХХ століття; дидактичний сервіс для здійснення освіти для сталого розвитку; міжнародне співробітництво та екоправо; екотуризм; практичне використання екологічної етики, права тварин; народні екологічні традиції та релігійні погляди на екоетику; педтехнологія формування екоетичних понять, технологія проведення акцій, тренінгів, дискусій.

Таким чином, сучасна екологічна освіта може бути представлена як цілісна система, для якої притаманні всезагальність, інтегративність, безперервність і спрямованість на формування екологічного мислення в контексті гармонійного розвитку особистості. Саме екологічне мислення має сприяти пошуку шляхів відновлення гармонії природи, підірваної сьогодні домінуванням техногенної цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 480 с.
2. Крисаченко В. С. Екологія, культура, політика: концептуальні засади сучасного розвитку / В. С. Крисаченко, М. І. Хилько. – К. : Знання України, 2001. – 598 с.
3. Степанюк А. В. Біоетика : навч.-метод. посіб. [для студ. вищ. педаг. навч. закл.] / А. В. Степанюк, І. І. Герц. – Тернопіль : ТДПУ, 2001. – 144 с.
4. Melash V. D. Profekt of ecological education : 5th audes Conference, Zurich Switzerland, April 15–17, 1999 [Електронний ресурс]. – URL : <http://www.audes-conference.ethz.ch>.
5. Мелаш В. Д. Екологія. Факультативний курс для початкової школи / Валентина Дмитрівна Мелаш. – Мелітополь : Мелітополь, 2001. – 48 с.